

**Άρθρο που παρουσιάστηκε στο 11^ο Τακτικό Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας
Πολιτικής Επιστήμης (ΕΕΠΕ), 19-20/4/2018**

**Προς έκδοση στο Χαραλάμπης Δ. Κανελλόπουλος Κ. (επιμ.) (2021) *Ευρωπαϊκή και
ελληνική πολιτική στη δεκαετία της κρίσης*. ΕΕΠΕ**

**Αναστάσιος Χάρδας, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης,
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης**

**Τίτλος: Η νέα οικονομική διακυβέρνηση της Ευρωζώνης:
Νέοφιλελευθεροποιητικός υπερεθνισμός**

Εισαγωγή

Το παρόν άρθρο επιδιώκει να προσεγγίσει από κριτική άποψη τις λειτουργικές και θεσμικές επιπτώσεις που έχουν οι μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα στα πλαίσια της οικονομικής διακυβέρνησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) και της ευρωζώνης κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας. Το άρθρο εκκινεί από την παραδοχή ότι η Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) είχε κατασκευαστεί λειτουργικά και θεσμικά στη βάση της επικυριαρχίας του μονεταρισμού έναντι μιας πολιτικής θεώρησης που θα συμπεριλάμβανε τον οικονομικό συντονισμό του κοινού νομίσματος. Με άλλα λόγια, αναγνωρίζει ότι το κοινό νόμισμα κατασκευάστηκε από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, στη βάση της λειτουργικής και θεσμικής ασυμμετρίας ανάμεσα στη νομισματική και τη οικονομική ενοποίηση, με τη νομισματική συνιστώσα της ΟΝΕ να κυριαρχεί πλήρως της οικονομικής.

Επιπλέον, αποδέχεται ότι αυτή η εξέλιξη, σε συνδυασμό με τις υπόλοιπες κοινές πολιτικές που υιοθετήθηκαν στην ΕΕ από το 1992 και μετά, οδήγησαν σε μια λίγο ως πολύ αναπότρεπτη εξέλιξη στροφής του ενωσιακού φαινομένου προς την κατεύθυνση υιοθέτησης νέο-φιλελευθεροποιητικών πολιτικών¹. Το πλήρες άνοιγμα της Κοινής Αγοράς και η κατάργηση όλων των τελωνειακών και φορολογικών δασμών

---

¹ Στο άρθρο υιοθετείται ο όρος νέο-φιλελευθεροποιητικές επιδράσεις αφού γίνεται η μεθοδολογική παραδοχή ότι ο νέο-φιλελευθερισμός δεν υπήρξε ούτε θα υπάρξει σε κανένα μέρος του κόσμου ή σε κάποια ιστορική περίοδο η αποκλειστική ρυθμιστική παράμετρος εθνικών ή υπερεθνικών πολιτικών οικονομικών. Η προσέγγιση αυτή είναι επηρεασμένη από το Polanyi (1954) ο οποίος αναγνώρισε ότι οι κοινωνίες έχουν μια ενδογενή τάση να δημιουργούν θεσμοθετημένους ή άτυπους μηχανισμούς ρύθμισης τους έξω από την οικονομία της αγοράς.

στις εμπορικές αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στα κράτη μέλη αφαίρεσαν από τα κράτη μέλη τα όποια δημοσιονομικά εργαλεία είχαν στην διάθεση τους που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν στα πλαίσια ενίσχυσης της εγχώριας βιομηχανικής τους παραγωγής².

Παρόλα αυτά, η διεθνής και εγχώρια βιβλιογραφία ελάχιστα ασχολήθηκε με αυτές τις τάσεις της ΕΕ, με περιορισμένες εξαιρέσεις να επιβεβαιώνουν τον κανόνα (Moss, 2005; Van Apeldoorn, 2002; Hermann, 2007). Οι περισσότερες αναλύσεις της ΟΝΕ μέχρι το 2010, θεωρούσαν ότι ήταν πιθανό -και προφανώς ευκαίτιο- να προχωρήσει η εμβάθυνση της οικονομικής ενοποίησης προς την κατεύθυνση υιοθέτησης δημοσιονομικών πολιτικών που θα προσέφεραν αναπτυξιακά 'αντίβαρα' στη νομισματική λειτουργία της ΟΝΕ. Στη γαλλική βιβλιογραφία και πολιτική ρητορική, αυτή η προσέγγιση ταυτίστηκε με τη λεγόμενη αναμενόμενη στροφή στον τρόπο διακυβέρνησης της Ευρωζώνης προς αυτό που ονομάστηκε 'gouvernance economique' (Dyson and Featherstone, 1999; Χρυσομάλλης, 2018:25). Το αξιοσημείωτο -για το παρόν άρθρο- είναι ότι αντίστοιχες προσεγγίσεις συνέχισαν να καταλήγουν σε ανάλογα συμπεράσματα και κατά τη διάρκεια των τελευταίων οχτώ χρόνων.³ Υιοθετώντας μια τέτοια προσέγγιση αγνοούν ή παραβλέπουν τα πραγματολογικά δεδομένα σε ότι αφορά τις σημαντικότερες δημοσιονομικές και νομισματικές μεταρρυθμίσεις που έχουν ήδη επέλθει στην οικονομική διακυβέρνηση της ΕΕ και της Ευρωζώνης από το 2011 μέχρι σήμερα. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις έχουν ήδη οδηγήσει στην λεγόμενη 'πραγματική' ΟΝΕ, με την διαφορά ότι τα συστατικά ρυθμιστικά και πολιτικά στοιχεία της νέας ΟΝΕ ουδεμία σχέση έχουν με την ολοκληρωμένη ΟΝΕ που προωθούνταν μέχρι το 2010.

Εκτός από τις ακαδημαϊκές προσεγγίσεις και τις εκθέσεις (reports) που καλούν σε περεταίρω πολιτική σύσφιξη των διαδικασιών πολιτικής διακυβέρνησης του ευρώ, υπήρξαν και σημαντικές πολιτικές θέσεις που εκφράστηκαν τα τελευταία χρόνια, είτε στο επίπεδο της ΕΕ, είτε από συγκεκριμένα κράτη μέλη. Αναφορικά με τις πρώτες, η

---

² στα πλαίσια για παράδειγμα υλοποίησης οικονομικών πολιτικών βασισμένων σε μορφές Στρατηγικής Υποκατάστασης Εισαγωγών

³ Οι σχετικές συνεισφορές είναι πολύ μεγάλες σε αριθμό για να αναφερθούν όλες εδώ. Ενδεικτικά αναφέρουμε τον συλλογικό τόμο από τους Jones and Torres, 2016. Για μια αντίστοιχη προσέγγιση περισσότερο προσανατολισμένη σε εμπειρικά ζητήματα της πολιτικής για την Ευρωζώνη δες Pickford et.al., 2014.

σημαντικότερη πρωτοβουλία προς την κατεύθυνση της οικονομικής ολοκλήρωσης της ΟΝΕ προήλθε κυρίως από την λεγόμενη ‘Έκθεση των Πέντε Προέδρων’ (Πρόεδροι της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, της Ευρωομάδας, της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου) για ‘την Ενίσχυση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης από το 2015’ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015)⁴. Στις δεύτερες εντάσσονται πρωτίστως οι πρώτες προτάσεις του Προέδρου της Γαλλικής Δημοκρατίας που εξελέγη στις εκλογές του 2017⁵ για το μέλλον της Ευρωπαϊκής ενοποίησης. Αυτές αφορούσαν κατά κύριο λόγο την δημιουργία κοινού προϋπολογισμού, την ενίσχυση επενδυτικών έργων στα κράτη μέλη που δεν έχουν εξέλθει από την οικονομική κρίση, μέσω της αύξησης των ποσών που διατίθενται από τον προϋπολογισμό της ΕΕ και άλλα μέτρα συμβατά με την προαναφερθείσα ‘gouvernance economique’⁶.

Το ουσιαστικότερο αναλυτικό πρόβλημα το οποίο αντιμετωπίζουν αυτές οι προσεγγίσεις είναι ότι οι δημοσιονομικές μεταρρυθμίσεις έχουν ήδη προχωρήσει σε τεράστιο βαθμό στην δημιουργία ενός σύνθετου πλέγματος οικονομικών πολιτικών που μπορούν να ενταχθούν σε μια εντελώς νέα οικονομική διακυβέρνηση της Ευρωζώνης συγκριτικά με τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά πριν το 2010. Όμως, οι μεταρρυθμίσεις που επήλθαν από το 2010 και μετά όχι απλώς δεν μετέβαλλαν τη μονεταριστική λογική στην οποία είναι βασισμένη η λειτουργία του ευρώ, αλλά την ενίσχυσαν.

Οι δημοσιονομικές μεταρρυθμίσεις που θεσπίστηκαν στα πλαίσια της ‘Νέας Οικονομικής Διακυβέρνησης’ (ΝΟΔ), εδράζονται στην ίδια λογική και έχουν τις ίδιες πολιτικές στοχεύσεις με τη νομισματική πολιτική. Η διαφορά είναι ότι τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται προκειμένου να επιτευχθούν αυτές οι πολιτικές στοχεύσεις είναι οικονομικά και όχι νομισματικά. Έτσι, έχουμε μεν πέρασμα σε αμοιβαιοποίηση (υπερεθνικοποίηση) των εθνικών δημοσιονομικών πολιτικών στην ευρωζώνη, αλλά το περιεχόμενο των οικονομικών πολιτικών που έγιναν κοινές, ενισχύουν τις ήδη

---

⁴ https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/134069.pdf πρόσβαση 21/1/2019

⁵ Ο Κος Εμμάνουελ Μακρόν

⁶ <https://www.dw.com/en/how-frances-emmanuel-macron-wants-to-reform-the-eu/a-43002078> pr;osbash 21/1/2019

υπάρχουσες περιοριστικές και προκυκλικές νομισματικές πολιτικές που προωθούνταν μέσω της νομισματικής συνιστώσας της ΟΝΕ. Επιπλέον και οι μεταρρυθμίσεις που επήλθαν στη νομισματική λειτουργία της ΟΝΕ ισχυροποίησαν σημαντικά τις πολιτικές στοχεύσεις που λειτουργούσαν πριν το 2010 ενώ λειτουργούν συμπληρωματικά στην περιοριστική δημοσιονομική πολιτική που παράχθηκε μέσα από την οικονομική ολοκλήρωση.

Το κύριο επιχείρημα που αναπτύσσεται στο παρόν άρθρο λοιπόν είναι ότι η συνέχιση της επιδίωξης για περισσότερη πολιτική ενοποίηση και καλύτερο και πιο δεσμευτικό μακροοικονομικό συντονισμό στα πλαίσια της Ευρωζώνης, είναι το λιγότερο άτοπη και εξυπηρετεί τα ακριβώς αντίθετα πολιτικά προτάγματα από αυτά που υποτίθεται ότι προωθεί η ιδέα της κοινής οικονομικής διακυβέρνησης στην Ευρωζώνη. Δεδομένης της μορφής (εννοιολογικά και πραγματολογικά, δηλαδή από την άποψη του περιεχομένου τους) που έχει λάβει η ΝΟΔ, η περεταίρω πολιτική ενοποίηση στην διαχείριση του ευρώ θα οδηγήσει στην αναπαραγωγή και επιδείνωση των υπαρχόντων οικονομικών προβλημάτων στην Ευρωζώνη.

Όπως θα δείξουμε στο υπόλοιπο άρθρο, μέσα από την προς τα πάνω αναπροσαρμογή στις αρμοδιότητες και τις θεσμικές λειτουργίες της ΕΕ στον τομέα του μακροοικονομικού συντονισμού, έχει ήδη επέλθει σημαντικότερη πολιτική ενοποίηση στην οικονομική διαχείριση του κοινού νομίσματος. Επιπλέον, οι υπερεθνικοί θεσμοί έχουν αποκτήσει σημαντικότερη οργανωτική και λειτουργική αυτονομία στην εφαρμογή των αποφάσεων που αφορούν την μακροοικονομική πολιτική και τον δημοσιονομικό συντονισμό, οι οποίες είναι πλέον πολύ πιο δεσμευτικές από ότι ήταν τα πρώτα δέκα χρόνια λειτουργίας του κοινού νομίσματος.

Παρόλα αυτά, το πραγματολογικό περιεχόμενο της ΝΟΔ καθιστά αυτή την πολιτική ολοκλήρωση του κοινού νομίσματος σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνη για την δημιουργία των συνθηκών που αναπαράγουν όλα τα μειονεκτήματα που είχαν παρατηρηθεί κατά την διάρκεια της επικυριαρχίας της νομισματικής πολιτικής στην ευρωζώνη. Τέτοιες συνθήκες ήταν η αυστηρή δημοσιονομική πειθαρχία, οι προκυκλικές πολιτικές, η παραγνώριση της θέσης του κάθε κράτους μέλους στον λεγόμενο οικονομικό κύκλο, η υλοποίηση πολιτικών μέτρων βασισμένων στο λεγόμενο 'one size fits all' κοκ.

Το υπόλοιπο άρθρο χωρίζεται στις εξής επιμέρους ενότητες. Η δεύτερη ενότητα εξετάζει τις θεωρητικές προσεγγίσεις που έχουν αναπτυχθεί στα πλαίσια της διακυβέρνησης της ΕΕ γενικά και τις εντάσσει στο πλαίσιο των αναλύσεων για την οικονομική διακυβέρνηση. Η τρίτη ενότητα εξετάζει τα δεδομένα αναφορικά με την οικονομική διακυβέρνηση της ΕΕ κατά την περίοδο πριν την έλευση της οικονομικής κρίσης. Η επόμενη ενότητα αναλύει τα βασικά συστατικά στοιχεία -πολιτικά και θεσμικά- της Νέας Οικονομικής Διακυβέρνησης όπως διαμορφώθηκε μετά το 2010, διαχωρίζοντας τις νομισματικές και τις οικονομικές μεταρρυθμίσεις που επήλθαν σε αυτά τα πλαίσια. Η προτελευταία ενότητα περιλαμβάνει την ανάπτυξη του βασικότερου επιχειρήματος του άρθρου, το παράδοξο δηλαδή που καταγράφεται λόγω της παράλληλης υπερεθνικοποίησης των οικονομικών πολιτικών στα πλαίσια της ΟΝΕ και του νεοφιλελευθεροποιητικού τους περιεχομένου. Η τελευταία ενότητα συνοψίζει τα αποτελέσματα των προηγούμενων ενότητων και συζητά τις πολιτικές και οικονομικές συνέπειες που έχει η ΝΟΔ για την Ευρωζώνη και την ΕΕ.

Ένα αναλυτικό πλαίσιο για την οικονομική διακυβέρνηση στα πλαίσια της Ευρωζώνης

Τα δύο βασικότερα θεωρητικά ρεύματα που έχουν αναπτυχθεί προκειμένου να αποτυπώσουν τη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στο σύνολο της ή επιμέρους πολιτικές της όπως η οικονομική διακυβέρνηση, είναι οι κρατικοκεντρικές προσεγγίσεις (intergovernmentalism) και οι προσεγγίσεις υπερεθνικού τρόπου οργάνωσης (supranationalism). Στην πρώτη περίπτωση⁷ τα κράτη μέλη θεωρούνται οι βασικοί μοχλοί προώθησης της Ευρωπαϊκής ενοποίησης μέσα από την προώθηση των δικών τους συμφερόντων. Από την άποψη της σημασίας που αποδίδεται στους θεσμούς, οι διακυβερνητικοί θεσμοί, όπου αντιπροσωπεύονται τα εθνικά συμφέροντα αποτελούν τους μοναδικούς⁸ δρώντες στην Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ή σε επιμέρους πολιτικές αυτής όπως η οικονομική διακυβέρνηση. Έτσι, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο κατά βάση και δευτερευόντως το Συμβούλιο των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελούν τους μοναδικούς ουσιαστικούς μοχλούς άσκησης

---

⁷ Η πρωτοπόρα μελέτη του Moravcsik το 1998 αποτελεί την βάση πάνω στην οποία αναλύθηκαν όλες οι μετέπειτα ακαδημαϊκές συνεισφορές που αφορούν τον διακυβερνητισμό.

⁸ και όχι απλά τους πιο ισχυρούς

πολιτικής στα πλαίσια της λειτουργίας της ΕΕ. Αντιθέτως, τα υπερεθνικά όργανα της ΕΕ όπως το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ασκούν μη ουσιαστικές λειτουργίες ή λειτουργίες απόλυτα ελεγχόμενες από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο.

Σε ακριβώς αντίστροφα συμπεράσματα καταλήγουν οι μελέτες που υποστηρίζουν ότι οι υπερεθνικοί θεσμοί της ΕΕ απολαμβάνουν σημαντικότερα περιθώρια αυτόνομης θεσμικής δραστηριοποίησης στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής ενοποίησης⁹. Ο υπερεθνισμός θεωρεί ότι λειτουργούν αυτόνομοι θεσμοί στο επίπεδο πάνω από τα κράτη μέλη (στην ΕΕ), οι οποίοι παράγουν δεσμευτικές νομοθεσίες, τις οποίες κανένα από τα συμβαλλόμενα μέρη δεν μπορεί να αμφισβητήσει μονομερώς. Συνεπώς, οι υπερεθνικοί θεσμοί της ΕΕ όπως η Επιτροπή κατά κύριο λόγο και δευτερευόντως το Κοινοβούλιο και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο διαθέτουν σημαντική θεσμική πολιτική (policy) αυτονομία σε σχέση με τους προαναφερθέντες διακυβερνητικούς θεσμούς.

Με την έλευση της οικονομικής κρίσης, η αναλυτική αυτή διαπάλη έλαβε νέα χαρακτηριστικά με την προσθήκη του προθέματος 'νέος' να αποτυπώνει τις θεσμικές εξελίξεις στην ΕΕ μετά το 2011 (Bickerton, et.al., 2015; Schmidt, 2016). Η ΝΟΔ λαμβάνει σημαντικό ρόλο σε αυτές τις συζητήσεις και η βασική αναλυτική αντιπαράθεση εστιάζει γύρω από το κατά πόσο οι διακυβερνητικοί ή οι υπερεθνικοί θεσμοί προώθησαν τις πολιτικές εξελίξεις που αφορούν τον ενισχυμένο οικονομικό συντονισμό στα πλαίσια της ΝΟΔ. Οι μεν διακυβερνητικές προσεγγίσεις υποστηρίζουν ότι το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, υπό την ηγεσία της Κας Μέρκελ υιοθέτησε πλήρως το αφήγημα της Γερμανίας στα πρώτα στάδια της οικονομικής κρίσης αναφορικά με τα αίτια της (Schmidt, 2016:4). Όταν η Γερμανία αντιλήφθηκε ότι δεν μπορούσε να παραμένει αμέτοχη στην διαχείριση της κρίσης του ευρώ, προώθησε¹⁰ την πολιτική θέση ότι υπεύθυνα για την οικονομική κρίση ήταν τα δημοσιονομικά 'απείθαρχα' κράτη μέλη της Ευρωζώνης και ότι νέες πολιτικές πρωτοβουλίες χρειαζόνταν να προωθηθούν προκειμένου να συμβάλλουν στην δημοσιονομική πειθάρχησή τους (Βαρουφάκης, 2012; Blyth, 2013; Πατομάκι, 2013).

---

⁹ Και σε αυτά τα πλαίσια έχουν προταθεί πολλές μελέτες αλλά η μελέτη των Sandholtz and Stone Sweet, 1998 θεωρείται πρωτοπόρος.

¹⁰ με αξιοθαύμαστη είναι η αλήθεια συνέπεια

Αναφορικά με τις θεσμικές εξελίξεις στα πλαίσια της οικονομικής κρίσης, στην περίπτωση της οικονομικής διακυβέρνησης του ευρώ, η Ευρωομάδα (Eurogroup)¹¹ διαδραματίζει σημαντικό ρόλο όπως και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ). Η περίπτωση της Ευρωομάδας είναι μια μάλλον ιδιόμορφη περίπτωση αφού θεωρητικά είναι ένας διακυβερνητικός θεσμός αλλά κατά την διάρκεια των τελευταίων οχτώ χρόνων αποδείχτηκε ότι απέκτησε εξαιρετική πολιτική αυτονομία στην προώθηση κοινών οικονομικών πολιτικών στην ΟΝΕ (Γκάμελιν και Λεβ, 2014). Αδιαμφισβήτητα, λαμβάνει πολύ συγκεκριμένες κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με το περιεχόμενο των οικονομικών πολιτικών που προωθεί από τα μεγάλα κράτη μέλη (Γερμανία, Γαλλία, Ολλανδία), διαδικασία συμβατή με τον διακυβερνητισμό. Από την άλλη όμως, η Ευρωομάδα αποδείχτηκε ένας πολύ ανεξάρτητος και ισχυρός υπερεθνικός θεσμός ειδικά στην εκπροσώπηση της Ευρωζώνης στις διαπραγματεύσεις για το θέμα του χρέους. Οι διαπραγματεύσεις της Ευρωομάδας με την Ελλάδα για το λεγόμενο θέμα του υπερβολικού δημοσιονομικού χρέους προσφέρουν ένα πολύ καλό παράδειγμα αυτόνομης υπερεθνικής λειτουργίας της του συγκεκριμένου θεσμού. Όπως όμως και με τους υπόλοιπους υπερεθνικούς θεσμούς, η Ευρωομάδα υιοθέτησε μια αυστηρά τεχνοκρατική προσέγγιση σε αυτές τις διαπραγματεύσεις και γενικότερα στον τρόπο λειτουργίας της καθ' όλη την διάρκεια της οικονομικής κρίσης (Γεωργίου, 2017).

Σύμφωνα λοιπόν με τον νέο υπερεθνισμό, όπως διαμορφώθηκε ως αναλυτικό πλαίσιο μετά την έλευση της οικονομικής κρίσης, οι υπερεθνικοί θεσμοί μπορούν να διαμορφώνουν την εκάστοτε πολιτική ατζέντα και να προωθούν τις δικές τους πολιτικές θέσεις με σχετική ελευθερία από τα κράτη μέλη (Dehousse, 2015). Για παράδειγμα η ΕΚΤ, από ένα μάλλον περιφερειακό θεσμικό όργανο στην ΟΝΕ, εξελίχθηκε σε σημαντικό φορέα αυτόνομης νομισματικής πολιτικής (ό.π.). Με δεδομένη την δέσμευση του Προέδρου της ΕΚΤ το 2012 ότι 'θα κάνει ότι χρειάζεται προκειμένου να επιβιώσει το ευρώ', η ΕΚΤ προχώρησε σε παρεμβάσεις όπως η ποσοτική χαλάρωση το 2015 και το Πρόγραμμα αγοράς κρατικών ομολόγων από κράτη μέλη που βρίσκονταν σε προγράμματα διάσωσης. Αυτές οι πρωτοβουλίες

---

¹¹ ένας άτυπος θεσμός συντονισμού των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών της Ευρωζώνης, αποτελούμενο από τους αντίστοιχους Υπουργούς Οικονομικών. Η Ευρωομάδα αναλύεται πιο διεξοδικά στην συνέχεια του άρθρου.

σίγουρα προσέφεραν σημαντική νομισματική σταθερότητα στο εξαιρετικά κλονισμένο εκείνη την εποχή κοινό νόμισμα (Μαραβέγιας και Κατσίκας, 2016:185-86).

Το βασικό επιχείρημα που αναπτύσσεται στο άρθρο είναι ότι παρότι οι μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα στα πλαίσια της ΝΟΔ εκκίνησαν από την πολιτική βούληση των μεγάλων κρατών μελών της ΕΕ (κυρίως Γερμανία, Γαλλία και Ολλανδία), το τελικό αποτέλεσμα είναι μια άνευ προηγουμένου προς τα πάνω μετατόπιση αρμοδιοτήτων αυστηρού και δεσμευτικού δημοσιονομικού συντονισμού που είναι περισσότερο συμβατή αναλυτικά με τον υπερεθνισμό. Με άλλα λόγια, παρότι τα μεγάλα κράτη μέλη όντως έλαβαν τις αρχικές πρωτοβουλίες¹² για την προώθηση αυτού που αποκαλείται Νέα Οικονομική Διακυβέρνηση (ΝΟΔ), το αποτέλεσμα είναι ότι υπερεθνικοί θεσμοί αλλά και διακυβερνητικοί που δρουν με υπερεθνικό τρόπο, διαθέτουν πλέον τεράστια περιθώρια αυτόνομης πολιτικής δράσης.

Αυτές οι εξελίξεις αφορούν περισσότερο την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τις Γενικές Διευθύνσεις της που εμπλέκονται στην οικονομική διακυβέρνηση στα πλαίσια του ευρώ και λιγότερο το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι και αυτό παραμένει αμέτοχο)¹³. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ειδικά απέκτησε τεράστιες αρμοδιότητες παρακολούθησης της εφαρμογής των νέων δημοσιονομικών κανόνων που εντάχθηκαν στην ΝΟΔ. Επιπλέον, δύο θεσμοί οι οποίοι πριν την κρίση είτε είχαν περιφερειακό ρόλο στην διαχείριση του ευρώ (Ευρωομάδα) είτε λειτουργούσαν με πολύ συγκεκριμένη πολιτική στοχοθέτηση¹⁴ (ΕΚΤ) ενισχύθηκαν σημαντικά στα πλαίσια της λειτουργίας της ΝΟΔ¹⁵.

Αυτό όμως που έχει μεγάλη σημασία να επισημανθεί για το βασικό επιχείρημα του παρόντος άρθρου είναι ότι αυτές οι θεσμικές εξελίξεις δεν σήμαναν πραγματολογικά την πολιτική μετεξέλιξη της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ) προς τις πολιτικές κατευθύνσεις που εντάσσονταν ή υπονοούνταν μέχρι το 2010 με τον όρο

---

¹² αν και με μεγάλη καθυστέρηση όπως θα φανεί στη συνέχεια του άρθρου

¹³ Η Schmidt (2016:6) υποστηρίζει ότι ο ρόλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου είναι εξαιρετικά παραγνωρισμένος από την ακαδημαϊκή βιβλιογραφία για την αντιμετώπιση της κρίσης του ευρώ.

¹⁴ την διατήρηση χαμηλών ποσοστών πληθωρισμού μέσω της αντίστοιχης διαχείρισης της κυκλοφορίας του χρήματος και της ρύθμισης των επιτοκίων δανεισμού.

¹⁵ αναπάντεχα για πολλούς

οικονομική διακυβέρνηση. Δηλαδή, το περιεχόμενο των πολιτικών που προωθούν οι υπερεθνικοί θεσμοί, ουδεμία σχέση έχει με το περιεχόμενο που αναμένονταν ότι θα πρόκυπτε από την πολιτική ισχυροποίηση της ΟΝΕ και την εξισορρόπηση ανάμεσα στην νομισματική και την οικονομική συνιστώσα της.

Τα μέτρα οικονομικής πολιτικής που καθορίζουν πλέον παράλληλα με τα (ισχυροποιημένα και διασυνδεδεμένα με τα μέτρα οικονομικής πολιτικής) μέτρα της νομισματικής πολιτικής, τα οποία δημιουργούν¹⁶ τις συνθήκες για την οικονομική κατάσταση στην Ευρωζώνη, είναι ξεκάθαρα νεοφιλελεύθερης έμπνευσης. Εκκινούν από το επιχείρημα ότι τα ίδια τα κράτη μέλη οφείλουν να είναι υπεύθυνα για να διατηρούν τα δημοσιονομικά τους μεγέθη και το εξωτερικό τους χρέος σε βιώσιμα¹⁷ επίπεδα. Εστιάζουν στην αιώνια επίτευξη δημοσιονομικών πλεονασμάτων που ασφαλώς επιτυγχάνονται μόνο μέσω της επιβολής μέτρων μείωσης των δημοσιονομικών δαπανών ή αύξησης των άμεσων και έμμεσων φόρων. Με αυτό τον τρόπο καθιστούν την άσκηση αναπτυξιακών και/ή αναδιανεμητικών πολιτικών στην Ευρωζώνη όχι μόνο αδύνατες αλλά ουσιαστικά έκνομες.

Οικονομική διακυβέρνηση στην Ευρωζώνη πριν την έλευση της οικονομικής κρίσης

Τα πρώτα ρυθμιστικά και συντονιστικά χαρακτηριστικά της οικονομικής διακυβέρνησης της ευρωζώνης διαμορφώθηκαν με την Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1993. Σύμφωνα με τα άρθρα της Συνθήκης Λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ), όλες οι κρατικές αρμοδιότητες που αφορούσαν την νομισματική πολιτική πέρασαν στην ευθύνη υπερεθνικών οργάνων της ΕΕ μέσα από την καθιέρωση αποκλειστικής αρμοδιότητας σε αυτόν τον τομέα (Χρυσομάλλης, 2018:21). Οι αποκλειστικές νομοθετικές αρμοδιότητες διαχωρίζονται στο νομικό σύστημα της ΕΕ από τις υπόλοιπες αρμοδιότητες της ΕΕ, λόγω της πανίσχυρης νομικής δεσμευτικότητας που εμπεριέχουν οι αποφάσεις που νομοθετούνται μέσω αυτής της οδού (Πλιάκος, 2018)¹⁸.

Ενώ όμως η νομισματική πολιτική έγινε πλήρως υπερεθνικοποιημένη στο νομικό και πολιτικό σύστημα της ΕΕ, δεν συνέβη το ίδιο με την οικονομική πολιτική, η οποία θα

---

¹⁶ σίγουρα μεταξύ άλλων πολιτικών και οικονομικών διεργασιών

¹⁷ ευφημισμός για εξαιρετικά χαμηλά

ρυθμίζονταν βάσει του άρθρου 5 της ΣΛΕΕ (Χρυσομάλλης, ό.π.). Αυτή η νομοθετική διαδικασία ορίζει ότι τα κράτη μέλη είναι αυτά τα οποία είναι υπεύθυνα για την θέσπιση ρυθμίσεων με βάση τις οποίες συντονίζουν τις οικονομικές τους πολιτικές (Πλιάκος, ό.π.). Συνάγεται λοιπόν ότι αυτή η νομοθετική διαδικασία είχε ελάχιστη νομική δεσμευτικότητα για τα κράτη μέλη, τα οποία απλά καλούνταν να συντονίζουν τις οικονομικές τους πολιτικές στην βάση γενικόλογων κατευθυντήριων γραμμών που εκδίδονταν από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ή το Eurogroup (Ευρωομάδα). Η Ευρωομάδα ιδρύθηκε μετά από απαίτηση της Γαλλίας ως θεσμικό αντίβαρο στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) (Μαραβέγιας και Κατσίκας, 2016:176). Ξεκίνησε να λειτουργεί το 1998 ως υποομάδα του Συμβουλίου των Υπουργών Οικονομικών της ΕΕ (ECOFIN).

Συγκεκριμένα, η λειτουργία της οικονομικής συνιστώσας της ΟΝΕ βασίστηκε σε δύο πυλώνες (Μαραβέγιας και Κατσίκας, ό.π.). Ο πρώτος πυλώνας θα αφορούσε την επιβολή δημοσιονομικής πειθαρχίας σε όλες τις οικονομικές πολιτικές που εφαρμόζονταν από τα κράτη μέλη της Ευρωζώνης. Ο δεύτερος αφορούσε τον συντονισμό των οικονομικών πολιτικών των επιμέρους κρατών μελών. Ο πρώτος πυλώνας ουσιαστικά αφορούσε την υλοποίηση των ρυθμίσεων που απέρρεαν από το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ), το οποίο με την σειρά του αποτελούσε την μετεξέλιξη των λεγόμενων κριτηρίων του Μάαστριχτ, βάσει των οποίων εξετάζονταν η αίτηση κάθε κράτους μέλους να ενταχθεί στην ευρωζώνη. Παρόλη την ονομασία του, το ΣΣΑ ουσιαστικά λειτουργούσε με γνώμονα την εφαρμογή της πρώτης συνιστώσας του, δηλαδή της σταθερότητας (των τιμών) και καθόλου με γνώμονα την δεύτερη συνιστώσα του, δηλαδή την ανάπτυξη (Πατομάκι, 2013). Έτσι, το ΣΣΑ έθετε πολύ συγκεκριμένα και ασφυκτικά πλαίσια για την επίτευξη ισοσκελισμένων και κατά προτίμηση πλεονασματικών προϋπολογισμών. Σε περίπτωση που αυτά τα πλαίσια δεν επιτυγχάνονταν έμπαινε σε διαδικασία η λεγόμενη 'διαδικασία υπερβολικού ελλείματος' (excessive deficit procedure), η οποία επέβαλλε κυρώσεις στα "απειθαρχα" κράτη μέλη (ό.π.).

Παράλληλα, ο συντονισμός των μακροοικονομικών πολιτικών των κρατών μελών διενεργούταν μέσα από τις Κατευθυντήριες Γραμμές Οικονομικής Πολιτικής¹⁹ οι οποίες ήταν εξαιρετικά γενικές και μη δεσμευτικές για τα κράτη μέλη (ό.π). Το Άρθρο 121 της Συνθήκης του Μάαστριχτ θεωρούσε τις εθνικές οικονομικές πολιτικές θέμα αμοιβαίου ενδιαφέροντος για την ΕΕ καθώς και ότι έπρεπε να συντονίζονταν με τις δράσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. Παρόλα αυτά, οι αποφάσεις δεν είχαν καμία νομική δεσμευτικότητα και το ζήτημα των εθνικών συνθηκών τίθετο ως το βασικότερο στοιχείο που όφειλαν να λαμβάνουν υπόψη οι αποφάσεις που λάμβαναν χώρα σε αυτά τα πλαίσια. Σε περίπτωση μη συμμόρφωσης με τους όρους που έθεταν οι Κατευθυντήριες Γραμμές Οικονομικής Πολιτικής, η Επιτροπή αναλάμβανε να κάνει 'συστάσεις' στα κράτη μέλη. Όπως είναι γνωστό, οι συστάσεις δεν έχουν κανένα νομικό περιεχόμενο και αποτελούν ουσιαστικά μια ευκαιρία για κάποιο από τα θεσμικά όργανα της ΕΕ να κάνουν γνωστές τις απόψεις τους για κάποιο ζήτημα και να υποδείξουν μια γενικόλογη γραμμή δράσης η οποία δεν εμπεριέχει καμία νομική υποχρέωση για τα κράτη μέλη (Πλιάκος, 2018).

Αναφορικά με την θεσμική διάσταση της μακροοικονομικής πολιτικής της Ευρωζώνης, βάσει της Συνθήκης του Μάαστριχτ οι οικονομικές πολιτικές της ΕΕ συντονίζονταν στην βάση του διακυβερνητικού συντονισμού και συγκεκριμένα μέσα από τον πολυμερή συντονισμό (Μενδρινού, 2016: 127). Οι αποφάσεις που λαμβάνονταν με αυτή την μέθοδο αφορούσαν κυρίως την Ευρωζώνη και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, σχεδόν καθόλου υπερεθνικά διοικητικά όργανα όπως η Επιτροπή και καθόλου το Ευρωκοινοβούλιο. Επίσης, οι όποιες κοινές αποφάσεις λαμβάνονταν, διακρίνονταν από τον εθελοντικό τους χαρακτήρα και την απουσία ισχυρών δεσμευτικών κυρώσεων σε περιπτώσεις μη εφαρμογής τους από τα κράτη μέλη. Συνεπώς, ουσιαστικά οι οικονομικές πολιτικές των κρατών μελών της Ευρωζώνης διαμορφώθηκαν με την Συνθήκη του Μάαστριχτ, και παρέμειναν μέχρι την οικονομική κρίση του 2010 σχεδόν αποκλειστικά αρμοδιότητες των κρατών μελών.

---

¹⁹ Broad Economic Policy Guidelines

Τέλος, σε ότι αφορά το ιδεολογικό και πολιτικό περιεχόμενο της ΟΝΕ, όπως έχει καταγραφεί από την σχετική βιβλιογραφία, οι πολιτικές συνθήκες της εποχής²⁰ είχαν ως αποτέλεσμα να διαμορφωθεί το ευρώ στην βάση του λεγόμενου ορντολιμπεραλισμού (Dullien and Guerrot, 2012; Ito, 2011; Wyplosz, 2017). Η Γαλλική θέση που υποστήριζε την παράλληλη πολιτική ανάπτυξη της Οικονομικής και της Νομισματικής συνιστώσας της ΟΝΕ²¹, μέσα από την ανάληψη κοινών επενδυτικών προγραμμάτων, τη δημιουργία κοινού προϋπολογισμού της ΕΕ με την διάθεση σε αυτόν αυξημένων κονδυλίων, κοινής φορολογίας, κοινών κοινωνικών πολιτικών κτλ., σταδιακά κάμφθηκε, τόσο λόγω της πολιτικής επικράτησης της Γερμανίας όσο και λόγω εσωτερικών αντιφάσεων στις γαλλικές θέσεις (Dyson and Featherstone, 1999).

Ουσιαστικά δηλαδή αυτό που πραγματοποιήθηκε ήταν η υπερεθνική αναπροσαρμογή των ρυθμιστικών και λειτουργικών παραμέτρων του γερμανικού μάρκου στο ευρώ (ό.π.). Μακροοικονομικός συντονισμός βάσει αυστηρών και νομοθετικά προσδιορισμένων κοινών ρυθμίσεων που διαμόρφωναν τα ανώτατα ύψη των δημοσίων δαπανών, πλήρης ανεξαρτησία της ΕΚΤ από πολιτικές επιρροές²², στόχευση των μακροοικονομικών και νομισματικών πολιτικών στην σταθερότητα των τιμών, αποτέλεσαν τα βασικά ρυθμιστικά χαρακτηριστικά πάνω στα οποία οργανώθηκε το ευρώ.

Πρακτικά, αυτά τα χαρακτηριστικά μετουσιώθηκαν λειτουργικά κυρίως μέσα από το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης, την ένταξη στην ΣΛΕΕ του λεγόμενου 'no bailout clause'²³ και την εντολή²⁴ προς την ΕΚΤ να διαφυλάσσει αποκλειστικά την σταθερότητα των τιμών. Το αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία ενός περιγράμματος οικονομικής διακυβέρνησης στην Ευρωζώνη που έθετε συγκεκριμένους τεχνοκρατικούς κανονισμούς και νόμους ως τις πλέον σημαντικές (αν όχι αποκλειστικές) συντονιστικές παραμέτρους (Γεωργίου, 2017). Επιπλέον, οι νόμοι

---

²⁰ με σημαντικότερη την επανένωση της Δυτικής και Ανατολικής Γερμανίας και την συνεπαγόμενη δημιουργία μιας εξαιρετικά ισχυρής πολιτικής και οικονομικής δύναμης στο κέντρο της Ευρώπης

²¹ την προαναφερόμενη *gouvernance economique*

²² η ΕΚΤ έχει χαρακτηριστεί η πιο ανεξάρτητη Κεντρική Τράπεζα στον κόσμο, πιο ανεξάρτητη ακόμη και από την Κεντρική Τράπεζα των ΗΠΑ (Schmidt, 2016:4).

²³ Αυτό σήμαινε ότι κανένα άλλο κράτος μέλος της ευρωζώνης δεν ήταν υπεύθυνο για την χρηματοοικονομική διάσωση κάποιου άλλου μέλους, συνεπώς αποκλείονταν οι μελλοντικές χρηματοδοτικές μεταβιβάσεις οποιασδήποτε μορφής ανάμεσα στα κράτη μέλη της Ευρωζώνης.

²⁴ mandate

αυτοί και οι τεχνοκρατικές λογικές που εμπειρεύσαν δεν βασίζονταν σε κάποια συγκεκριμένη οικονομική λογική αλλά ήταν κατασκευασμένοι σε μεγάλο βαθμό αυθαίρετα. Σε αυτά τα πλαίσια οικονομικής διακυβέρνησης, αλλά και σε ένα πολιτικό και οικονομικό κλίμα που σε μεγάλο βαθμό αγνοούσε αυτές τις παραμέτρους λειτουργίας του ευρώ²⁵ και έδινε έμφαση αποκλειστικά στα θετικά του αποτελέσματα, βρήκε την ΟΝΕ η κρίση χρέους που ξέσπασε στην περιφέρεια της ευρωζώνης. Η επόμενη ενότητα αναλύει το νέο πεδίο οικονομικής διακυβέρνησης που προέκυψε από το 2010 και μετά στην Ευρωζώνη.

Νέα οικονομική διακυβέρνηση της Ευρωζώνης στα πλαίσια της οικονομικής κρίσης

Η επονομαζόμενη κρίση χρέους που μαστίζει τις χώρες της περιφέρειας της Ευρωζώνης αποτελεί απότοκο μιας εντελώς ξεχωριστής διαδικασίας που έχει τις ρίζες της στην μετά το 1980 παγκόσμια πολιτική οικονομία (Laravitsas et.al., 2010:321; Βαρουφάκης, 2012; Blyth, 2013). Η εντεινόμενη χρηματιστηριοποίηση (financialisaton)²⁶ των κρατών της Ευρωζώνης, όπως όλων των κρατών του λεγόμενου ανεπτυγμένου κόσμου, οδήγησε στην τεράστια αύξηση του ιδιωτικού χρέους. Μέρος της διαδικασίας της χρηματιστηριοποίησης ήταν και η γιγαντιαία αύξηση των λεγόμενων δανείων υψηλού κινδύνου (sub-prime mortgages), ειδικά στα στεγαστικά δάνεια. Τέτοιου τύπου δάνεια, με πολύ χαμηλή πιθανότητα αποπληρωμής τους, χορηγούνταν απλόχερα από τις ιδιωτικές Τράπεζες με την ανοχή ασφαλώς των Κεντρικών Τραπεζών των κρατών μελών αλλά και της ΕΚΤ. Τα δάνεια υψηλού κινδύνου εντάσσονταν σε ευρύτερους δανειακούς τίτλους και πωλούνταν ως χρηματοοικονομικά προϊόντα (hedge funds) στις χρηματοοικονομικές αγορές (Βαρουφάκης, 2012).

---

²⁵ λόγω των παρατεταμένων ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης που καταγράφηκαν στο εσωτερικό της Ευρωζώνης από την έναρξη λειτουργίας του κοινού νομίσματος μέχρι το 2008

²⁶ Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται σε μεγάλη γκάμα της διεθνούς βιβλιογραφίας προκειμένου να περιγράψει τις διαδικασίες επικράτησης του χρηματιστηριακού κεφαλαίου έναντι του παραγωγικού κεφαλαίου. Βασικό χαρακτηριστικό αυτής της διαδικασίας είναι το πέρασμα από επενδυτικές δραστηριότητες με μακροχρόνιο ορίζοντα σε ιδιωτική μόχλευση κεφαλαίων με βραχυχρόνιο ορίζοντα. Θεωρείται ένα από τα βασικά αίτια για την έλευση της οικονομικής κρίσης το 2007-2008 στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ) (Laravitsas, 2010; Βαρουφάκης, 2012 μεταξύ πολλών άλλων)

Δεν αποτελεί στόχο του παρόντος άρθρου η περεταίρω ανάλυση των συνθηκών του παγκόσμιου καπιταλισμού που οδήγησαν στην οικονομική κρίση²⁷. Αρκεί να επισημανθεί ότι οι διαδικασίες που αναφέρθηκαν οδήγησαν σταδιακά στην απόσπαση του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος από τα ταμειακά διαθέσιμα του κάθε επενδυτικού ιδρύματος. Με άλλα λόγια, πωλούνταν και αγοράζονταν προϊόντα τα οποία δεν μπορούσαν να ρευστοποιηθούν, με αποτέλεσμα το 2007-2008 να 'σκάσει η φούσκα' των ιδιωτικών δανείων και οι τράπεζες και τα άλλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα να 'ξεμείνουν' από ρευστό και να πάψουν να δανείζουν τόσο μεταξύ τους όσο και στους ιδιώτες (Lapavitsas, et.al., 2010; Βαρουφάκης, 2012; Blyth, 2013).

Σε αντίθεση με τις αρχικές προβλέψεις, μέχρι το 2010 η κρίση που ξεκίνησε στις ΗΠΑ μεταδόθηκε στην ΕΕ και στην Ευρωζώνη (Μαραβέγιας και Κατσίκας, 2016:180). Παρόλα αυτά, κατά την διετία 2008-2009, η ΕΕ υπό την ηγεμονία της Γερμανίας δεν θεωρούσε ότι ήταν υποχρέωση της να προχωρήσει σε προγράμματα διάσωσης των κρατών μελών του ευρώ (Frieden and Walter, 2017). Υπήρξε αυστηρή εφαρμογή του προαναφερθέντος 'no bailout clause' (Bech, 2012:91). Επίσης, βάσει της λογικής του ορντολιμπεραλισμού, θεωρήθηκε ότι η αμοιβαιοποίηση των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών της ευρωζώνης θα οδηγούσε αναπόφευκτα σε πολιτικές τύπου 'beggar thy neighbour'²⁸ και στον λεγόμενο 'ηθικό κίνδυνο' (moral hazard) (Lapavitsas, et.al. 2010; Frieden and Walter, 2017). Ο ηθικός κίνδυνος αναφέρεται στην πιθανότητα μια τέτοια αμοιβαιοποίηση των εθνικών οικονομικών πολιτικών να οδηγήσει στην δημιουργία μόνιμων αναδιανεμητικών μηχανισμών στην Ευρωζώνη. Κάτι τέτοιο, σύμφωνα με την οπτική του ορντολιμπεραλισμού, θα αποτελέσει εμπόδιο ώστε τα χρεωμένα κράτη μέλη να υλοποιήσουν τις απαραίτητες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις προκειμένου να μεταβάλλουν τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των οικονομιών τους προς περισσότερο συνετές δημοσιονομικές πολιτικές.

Η καθυστέρηση στα πρώτα στάδια της οικονομικής κρίσης είχε ως αποτέλεσμα να χαθεί εξαιρετικά σημαντικός χρόνος σε ότι αφορά την διαχείριση της. Όταν όμως

---

²⁷ Δες και Blyth, 2013 και Πατομάκι, 2013

²⁸ Έκφραση που μεταφράζεται συνοπτικά σε 'ζητιάνεψε τον γείτονα σου'

κατέστη ορατό ότι η κρίση των ενυπόθηκων δανείων είχε αρχίσει να έχει αρνητικά αποτελέσματα και στις μεγάλες (Γερμανικές, Γαλλικές και Ολλανδικές κυρίως) τράπεζες και επενδυτικά ιδρύματα, η Γερμανία άρχισε διστακτικά να αποδέχεται ότι χρειάζεται να παρέμβει (Blyth, 2013). Αυτή η αντίδραση αρχικά είχε σπασμωδικό χαρακτήρα, με την υιοθέτηση διαφορετικών μέτρων που αντανάκλασαν την πολιτική δυσανεξία της Γερμανικής Κυβέρνησης να προβεί σε οποιουδήποτε τύπου μεταβιβαστικές πληρωμές από τα πλουσιότερα στα φτωχότερα κράτη μέλη της Ευρωζώνης (Bech, 2012).

Παρόλη όμως την πολιτική δυσανεξία της Γερμανικής Κυβέρνησης, οι κίνδυνοι που ελλόχευαν από την πιθανή δημοσιονομική κατάρρευση των κρατών της περιφέρειας της Ευρωζώνης για το κοινό νόμισμα συνολικά αλλά και για τα μεγαλύτερα κράτη μέλη, γίνονταν όλο και πιο εμφανείς από το 2011 και μετά. Σε αυτά τα πλαίσια, θεωρήθηκε ότι χρειαζόνταν η Ευρωζώνη να εμφανίσει ένα συνεκτικό και ολοκληρωμένο πρόγραμμα μέτρων οικονομικής και νομισματικής πολιτικής που θα συνέβαλλαν στην καταπολέμηση της κρίσης χρέους (Μαραβέγιας και Κατσίκας, 2016:180).

Αυτή την περίοδο (2010-2012), επανεμφανίστηκε ο όρος 'οικονομική διακυβέρνηση' στα έγγραφα πολιτικής της ΕΕ αναφορικά με την οικονομική και νομισματική ρύθμιση του Ευρώ. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Χρυσομμάλης (2018:27-28), η Γαλλία είχε ήδη διακηρύξει την ανάγκη ανάληψης κοινών πολιτικών από τις χώρες της Ευρωζώνης στα πλαίσια 'μιας σαφώς προσδιορισμένης οικονομικής διακυβέρνησης' από το 2008. Έως τις αρχές του 2010 η Γερμανική Κυβέρνηση είχε εντελώς αγνοήσει τις διακηρύξεις της Γαλλικής Κυβέρνησης για μια νέα οικονομική διακυβέρνηση.²⁹ Αποφάσισε να αποδεχτεί την ανάγκη να ληφθούν κάποια μέτρα προς αυτή την κατεύθυνση, μόνο όμως υπό την προϋπόθεση ότι δεν θα εμπεριείχαν μετατόπιση δημοσιονομικών και γενικότερα οικονομικών μέτρων πολιτικής στο επίπεδο της ΕΕ. Αυτή η νέα μορφή του όρου οικονομική διακυβέρνηση αναφέρεται για πρώτη φορά από επίσημο θεσμικό όργανο της ΕΕ στα Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού

---

²⁹ Κάτι αντίστοιχο φαίνεται να έχει συμβεί και με τις προτάσεις που κατέθεσε ο νέος Γάλλος Πρόεδρος το 2017 για μια 'ουσιαστική' οικονομική διακυβέρνηση αφού επισήμως η Γερμανική Κυβέρνηση δεν έχει αντιδράσει πέραν από το να επισημαίνει ότι ήδη λειτουργεί στην Ευρωζώνη οικονομική διακυβέρνηση.

Συμβουλίου τον Οκτώβρη του 2010. Σε αυτή την σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου είχαν συζητηθεί τα αποτελέσματα των εργασιών μιας ομάδας εργασίας που είχε δημιουργηθεί υπό τον τότε Πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (ό.π.).

Όταν επανεμφανίστηκε λοιπόν το 2010 ο όρος οικονομική διακυβέρνηση προκειμένου να εντάξει εννοιολογικά και πραγματολογικά τα μέτρα οικονομικής και νομισματικής πολιτικής που λαμβάνονταν στα πλαίσια της ΟΝΕ ενάντια στην οικονομική κρίση, έλαβε εντελώς διαφορετικά λειτουργικά και θεσμικά χαρακτηριστικά. Υιοθετήθηκε πλήρως η πολιτική αντίληψη ότι για τα χρέη των κρατών της περιφέρειας της Ευρωζώνης, υπεύθυνα ήταν τα ίδια τα κράτη αυτά, τόσο λόγω του απεριόριστου δανεισμού λόγω των χαμηλών επιτοκίων που τους εξασφάλιζε η συμμετοχή στην Ευρωζώνη, όσο και λόγω των χαμηλών επιπέδων παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας που ήταν υπεύθυνα για την έκθεση αυτών των χωρών στην κρίση χρέους (Hall, 2012). Στις επόμενες δύο υποενότητες περιγράφονται τα συγκεκριμένα μέτρα νομισματικής και οικονομικής πολιτικής που συγκροτούν την ΝΟΔ για την οποία γίνεται λόγος στο άρθρο. Καθότι η ΟΝΕ βασίζεται λειτουργικά και θεσμικά στις δύο συνιστώσες της -νομισματική και οικονομική- με την πρώτη να είναι πολύ πιο ανεπτυγμένη από την δεύτερη, υιοθετούμε την ίδια διάκριση προκειμένου να εντοπίσουμε τα στοιχεία που αποτελούν τη ΝΟΔ.

Νομισματική πολιτική

Όπως έχει ήδη καταστεί σαφές, η νομισματική συνιστώσα της ΟΝΕ ήταν ήδη πολύ ισχυρή πολιτικά και θεσμικά το 2010. Η ΕΚΤ αποτελούσε ουσιαστικά τον μοναδικό υπερεθνικό θεσμό με απόλυτη αυτονομία στη λήψη αποφάσεων για τη διαχείριση της ποσότητας του χρήματος και τον καθορισμό των επιτοκίων στην Ευρωζώνη. Συνεπώς η νομισματική συνιστώσα της ΟΝΕ ήταν ήδη πολύ πιο ισχυρή από την οικονομική της συνιστώσα. Παρόλα αυτά, με την έλευση της οικονομικής κρίσης κατέστη σαφές ότι υπήρχαν συγκεκριμένα ρυθμιστικά στοιχεία που καθόριζαν τη λειτουργία της νομισματικής πολιτικής στην Ευρωζώνη, τα οποία δεν επέτρεπαν τη λήψη αποφάσεων στα πλαίσια πολιτικής που διαμορφώθηκαν την περίοδο 2010-2012.

Δύο ήταν τα προβλήματα που εμπόδιζαν την άσκηση νομισματικής πολιτικής στα πλαίσια που είχαν διαμορφωθεί λόγω της οικονομικής κρίσης: το ένα ήταν νομικό και το άλλο πολιτικό. Αναφορικά με το πρώτο, αναφερόμαστε στην ύπαρξη στην ΣΛΕΕ του λεγόμενου no bailout clause, το οποίο ουσιαστικά απαγόρευε σε εθνικές κυβερνήσεις να χρηματοδοτούν προγράμματα διάσωσης άλλων κρατών μελών της Ευρωζώνης. Το πολιτικό ζήτημα αφορούσε την σθεναρή αντίδραση συγκεκριμένων κρατών μελών της ΕΕ να χρησιμοποιηθεί ο -ούτως ή άλλως εξαιρετικά περιορισμένος προϋπολογισμός της ΕΕ³⁰- για την χρηματοδότηση προγραμμάτων διάσωσης. Ειδικά η Μεγάλη Βρετανία αντιτάχθηκε σθεναρά σε μια τέτοια εξέλιξη φοβούμενη ότι αυτή θα οδηγούσε σε έναν μόνιμο αναδιανεμητικό προϋπολογισμό στην ΕΕ, εξέλιξη στην οποία αντιτίθετο σθεναρά ήδη από την δεκαετία του 1980.³¹ Η λύση που βρέθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, ήταν η δημιουργία θεσμών χρηματοδοτικής διάσωσης εκτός του νομικού και θεσμικού πλαισίου που υπήρχε μέχρι τότε στην. Αυτή είναι μια εξαιρετικά σημαντική εξέλιξη, η οποία δυστυχώς παραμένει ελάχιστα γνωστή στην κοινή γνώμη των κρατών μελών της Ευρωζώνης.

Σαν αποτέλεσμα, το 2010 ιδρύεται το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας³² (ΕΤΧΣ), το οποίο έλαβε μόνιμα χαρακτηριστικά με την ίδρυση του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας³³ (ΕΜΣ) το 2011. Ο ΕΜΣ λειτουργεί πλέον ως μόνιμος θεσμός παροχής δανείων από ένα κράτος της ΕΕ σε ένα άλλο που αντιμετωπίζει χρηματοδοτικές δυσκολίες όταν οι επίσημοι θεσμοί και λειτουργίες που προβλέπονται από την ΣΛΕΕ έχουν αποτύχει να ασκήσουν αντίστοιχες λειτουργίες.

Ο ΕΜΣ δεν παρέχει χρηματοδοτήσεις μέσα από τον προϋπολογισμό της ΕΕ αλλά ως ξεχωριστή οντότητα, στη βάση ενός Υπομνήματος Κατανόησης ανάμεσα στον ΕΜΣ και στο κράτος μέλος. Το τελευταίο δεσμεύεται να υλοποιήσει μια σειρά από

---

³⁰ Οι δημόσιες δαπάνες δηλαδή ο προϋπολογισμός της ΕΕ αντιπροσωπεύουν περίπου το 1% του ΑΕΠ της ΕΕ

³¹ Είναι γνωστό το rebate που είχε εξασφαλίσει η ΜΒ την δεκαετία του 1980, δηλαδή η έκπτωση στα ποσά που ήταν υποχρεωμένη να συμβάλλει στον κοινό προϋπολογισμό. Επίσης το ζήτημα του προϋπολογισμού της ΕΕ αποτέλεσε βασική αιτία (η άλλη ήταν η ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων) για την επικράτηση του Brexit στο δημοψήφισμα του Ιουνίου του 2016.

³² European Financial Stability Facility

³³ European Stability Mechanism

δημοσιονομικά μέτρα περικοπής δημοσίων δαπανών και διαθρωτικές μεταρρυθμίσεις που ουσιαστικά έχουν το ίδιο αποτέλεσμα (περικοπή δημοσίων δαπανών). Επίσης, προαπαιτούμενο για την λήψη χρηματοδοτήσεων από τον ΕΜΣ είναι και η επικύρωση του Δημοσιονομικού Συμφώνου.³⁴ Μέσα από αυτό το λειτουργικό κανάλι εισήχθη δυναμικά η λογική των 'αιρεσιμοτήτων'³⁵ στη ΝΟΔ, η οποία όπως θα δούμε αποτελεί πλέον κεντρικό συστατικό στοιχείο λειτουργίας και της οικονομικής συνιστώσας της ΟΝΕ.

Θεσμικά, ο ρόλος της ΕΚΤ αυξάνεται σημαντικά ως 'επιτηρητής' των εφαρμογών των 'αιρεσιμοτήτων' αλλά και της πιο δυναμικής προώθησης των περιοριστικών μέτρων νομισματικής πολιτικής που υλοποιούσε και πριν από την καθιέρωση της ΝΟΔ. Επιπλέον, παρατηρούνται πολλά παραδείγματα αυτονόμησης της λειτουργίας του Διοικητικού Συμβουλίου του ΕΜΣ, ο οποίος προφανώς επίσης προωθεί προκυκλικές πολιτικές προκειμένου να ικανοποιούνται οι αιρεσιμότητες και να διαθέτει τις ταμειακές χρηματοδοτήσεις που δίνει στα κράτη της περιφέρειας της Ευρωζώνης. Το παράδειγμα της ελληνικής κρίσης του Ιουλίου του 2015, οπότε η ΕΚΤ και το ΔΣ του ΕΜΣ σταμάτησαν την ροή χρηματοδοτήσεων ως μέσο άσκησης πολιτικής πίεσης μετά την ανακοίνωση του δημοψηφίσματος από την ελληνική Κυβέρνηση, αποτελεί κλασσικό παράδειγμα πολιτικής αυτονόμησης των δύο αυτών θεσμών.

Οικονομική Πολιτική

Λόγω της πολιτικής και θεσμικής ατροφίας της οικονομικής συνιστώσας της ΟΝΕ, οι μεταρρυθμίσεις που επήλθαν στην οικονομική πολιτική στα πλαίσια της ΝΟΔ υπήρξαν ευρύτερες, ουσιαστικότερες και περισσότερο περίπλοκες, τόσο λειτουργικά όσο και θεσμικά, συγκριτικά με τις νομισματικές μεταρρυθμίσεις. Οι τρεις μεταρρυθμίσεις που ελήφθησαν στα πλαίσια της οικονομικής συνιστώσας της ΝΟΔ είναι: η καθιέρωση αυτού που αποκαλείται 'δέσμη των έξι νομοθετικών μέτρων',³⁶ η υιοθέτηση του λεγόμενου Euro Plus Pact που τελικά οδήγησε στην υιοθέτηση αυτού που ονομάζεται Δημοσιονομικό Σύμφωνο³⁷ και η θέσπιση της 'δέσμης των δύο

---

³⁴ για το οποίο θα αναφερθούμε εκτενέστερα στην επόμενη υποενότητα

³⁵ conditionalities

³⁶ Six- Pack

³⁷ Fiscal Pact

νομοθετικών μέτρων³⁸. Επιπλέον, σαν τέταρτη εξέλιξη που τέμνει οριζόντια τις υπόλοιπες μεταρρυθμίσεις του οικονομικού πυλώνα της ΟΝΕ, επισημαίνεται η πρόσδεση των υπόλοιπων (εκτός ΟΝΕ) οικονομικών πολιτικών της ΕΕ (Πολιτική Συνοχής, 'Στρατηγική Ευρώπη 2020'), στην λειτουργική υπηρεσία των πολιτικών στοχεύσεων της ΝΟΔ.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή³⁹: η δέσμη των έξι νομοθετικών μέτρων αποσκοπεί στη βελτίωση των κανόνων εποπτείας και συντονισμού των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών, επιχειρώντας να καταστήσουν τις διαδικασίες που προβλέπονται από το ΣΣΑ τόσο στο προληπτικό όσο και στο κατασταλτικό σκέλος τους λειτουργικότερες και αποτελεσματικότερες. Με απλά λόγια, ενισχύεται και διευρύνεται το πεδίο που αφορά τον συντονισμό και την εποπτεία των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών από τη μία και από την άλλη βελτιώνονται (καθίστανται απόλυτα δεσμευτικοί), οι μηχανισμοί επιβολής κυρώσεων σε περιπτώσεις μη εφαρμογής των μέτρων οικονομικής πολιτικής. Στο ΣΣΑ μέχρι το 2010 εντάσσονταν αυτού του είδους οι μηχανισμοί αλλά ήταν πολύ πιο χαλαρή και μη δεσμευτική η εφαρμογή τους.⁴⁰ Οι κυρώσεις πλέον καθίστανται αυτοματοποιημένες και δεν χρειάζεται πρότερη απόφαση της Επιτροπής για την επιβολή τους.

Η σημαντικότερη όμως μεταρρύθμιση που ελήφθη στα πλαίσια του Six Pack είναι η το λεγόμενο 'Ευρωπαϊκό Εξάμηνο'.⁴¹ Πρόκειται για ένα πλαίσιο άσκησης περιοριστικής οικονομικής πολιτικής, που υλοποιείται σε διακριτές φάσεις, με ασφυκτικές προθεσμίες και στοχεύει στην εφαρμογή του ελέγχου των εθνικών προϋπολογισμών πριν ακόμη αυτοί κατατεθούν στα εθνικά κοινοβούλια.⁴² Ουσιαστικά, σηματοδοτεί την πρώτη φορά που ένας υπερεθνικός οργανισμός (η ΕΕ)

---

³⁸ Two-Pack

³⁹ https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction_en, πρόσβαση 20/1/2019

⁴⁰ Είναι γνωστό ότι η Γερμανία και η Γαλλία είχαν καταπατήσει τους όρους του ΣΣΑ το 2003 και η Επιτροπή αποφάσισε ότι δεν χρειαζόταν να επιβληθούν σε αυτές τις χώρες κυρώσεις.

⁴¹ European Semester

⁴² Όλες οι διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου αναλύονται διεξοδικά εδώ: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2018-european-semester-timeline_en.pdf πρόσβαση 20/1/2019

αναλαμβάνει την έγκριση εθνικών προϋπολογισμών πριν αυτοί εξεταστούν από την εθνική αντιπροσωπεία κάθε κράτους. Οι πρόσφατες⁴³ διενέξεις ανάμεσα στην Ιταλία και στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναφορικά με τα δημοσιονομικά μεγέθη που προκύπτουν από τον προϋπολογισμό που κατέθεσε η χώρα στον υπερεθνικό οργανισμό έλαβαν χώρα σε αυτά τα πλαίσια. Το γεγονός ότι παρά την επιμονή της Ιταλίας να συνεχίζει να καταθέτει ελλειμματικό προϋπολογισμό που θα σήμαινε παραβίαση των όρων του ΣΣΑ, η Επιτροπή κατάφερε να επιβάλλει την θέση της και να υποχρεώσει τη χώρα να καταθέσει προϋπολογισμό συμβατό με την δημοσιονομική πειθαρχία που προωθείται μέσω της ΝΟΔ, μάλλον αποτελεί οινώ για τις περεταίρω εξελίξεις σε σχέση με άλλα κράτη μέλη.

Η δεύτερη μεταρρύθμιση είναι η υιοθέτηση ενός διακυβερνητικού οργάνου συντονισμού των οικονομικών πολιτικών προκειμένου να προωθηθούν οι στόχοι της σκληρής δημοσιονομικής πειθαρχίας. Αυτό είναι το 'Δημοσιονομικό Σύμφωνο' και αντικατοπτρίζει την προαναφερθείσα θέση των μεγαλύτερων κρατών μελών ότι η κρίση χρέους των κρατών της περιφέρειας της Ευρωζώνης οφείλονταν κατά βάση στην δημοσιονομική απειθαρχία αυτών των χωρών. Πρόκειται για Διεθνή Συμφωνία εκτός του νομικού και θεσμικού πλαισίου της ΕΕ και έχει ως βασικό στόχο την επιβολή του 'χρυσού κανόνα' για τα δημόσια οικονομικά των κρατών μελών. Δηλαδή του κανόνα ισοσκελίσης των εθνικών προϋπολογισμών και την επιβολή διορθωτικών και κυρωτικών μηχανισμών σε περίπτωση που αυτό δεν συμβαίνει. Αφορά ισοσκελισμένους ή πλεονασματικούς προϋπολογισμούς και απαιτεί από τα Κράτη Μέλη να ενσωματώσουν αυτή την υποχρέωση στα ανώτερα νομοθετικά δικαιοδοτικά όργανα τους και αν είναι δυνατόν στα εθνικά Συντάγματα. Συνεπώς μιλάμε ουσιαστικά για συνταγματοποίηση της λιτότητας.

Σε αντίθεση όμως με τη Συνθήκη που κατασκεύασε τον ΕΜΣ, το Δημοσιονομικό Σύμφωνο δεν δημιουργεί νέους θεσμούς παρακολούθησης των επιβαλλόμενων στόχων. Σε περιπτώσεις μη τήρησης του χρυσού κανόνα υποχρεώνονται τα ΚΜ να διορθώσουν την κατάσταση σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα (να προχωρήσουν με άλλα λόγια σε επιπλέον περικοπές στις δημόσιες δαπάνες τους).

---

⁴³ Το φθινόπωρο του 2018

Το Δημοσιονομικό Σύμφωνο δεν θεωρήθηκε αρκετά αυστηρό και δεσμευτικό και επίσης υπήρχε δυσαρέσκεια για το γεγονός ότι δεν εντάσσονταν στο ενωσιακό δίκαιο. Έτσι, με τη Δέσμη δύο νομοθετικών μέτρων ενισχύεται η διαδικασία του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου και της διαδικασίας του υπερβολικού ελλείματος το οποίο εξάλλου υπήρχε ήδη από το πρώτο ΣΣΑ. Δημιουργείται μηχανισμός επαγρύπνησης για την εκ των προτέρων καταγραφή συνθηκών που μπορεί να οδηγήσουν στην μη τήρηση του χρυσού κανόνα. Μεγάλη σημασία αποδίδεται στην αποφυγή του κινδύνου οι μακροοικονομικές ανισοροπίες⁴⁴ να μεταδοθούν μέσω των λεγόμενων 'spill-over effects' σε άλλα κράτη μέλη της ΕΕ. Έτσι επιβάλλεται ενισχυμένη εποπτεία στην πορεία των δημοσιονομικών μεγεθών των κρατών μελών και ενισχύεται ο ρόλος της Επιτροπής και του Συμβουλίου στην διαδικασία ελέγχου και έγκρισης των εθνικών προϋπολογισμών πριν αυτοί κατατεθούν στα εθνικά Κοινοβούλια. Επιπλέον ενισχύεται η ήδη υπάρχουσα από την Συνθήκη του Μάαστριχτ διαδικασία υπερβολικού ελλείματος.⁴⁵

Τέλος, σε ότι αφορά την οικονομική πολιτική, υπάρχει πλήρης σύμπλευση των στόχων της Στρατηγικής Ευρώπη 2020 και της Πολιτικής Συνοχής⁴⁶ με την ΝΟΔ. Η Στρατηγική Ευρώπη 2020 είναι η μοναδική πολιτική που μπορεί δυνητικά να χαρακτηριστεί ως αναπτυξιακή στην ΕΕ. Επίσης, η Πολιτική Συνοχής είναι η μοναδική πολιτική της ΕΕ που μπορεί δυνητικά να χαρακτηριστεί ως αναδιανεμητική. Η χρήση της λέξης 'δυνητικά' γίνεται επειδή και στις δύο περιπτώσεις μιλάμε για οικονομικές πολιτικές με εξαιρετικά περιορισμένα χρηματοδοτικά μέσα.⁴⁷ Αντίστοιχα, η θεσμική θέση των δύο αυτών πολιτικών στη θεσμική αρχιτεκτονική της ΕΕ είναι περιορισμένη.

Τόσο η Στρατηγική Ευρώπη 2020 όσο και η Πολιτική Συνοχής χρησιμοποιούν μέτρα που επηρεάζουν την προσφορά της οικονομικής δραστηριότητας προκειμένου να υλοποιήσουν τους στόχους τους. Η Πολιτική Συνοχής άλλαξε σημαντικά στην τωρινή προγραμματική περίοδο συγκριτικά με τις προηγούμενες προγραμματικές περιόδους. Έχει με την σειρά της προσδεθεί πλήρως στους στόχους της Στρατηγικής Ευρώπη 2020 και οι θεματικές ενότητες που υλοποιεί αφορούν κατά βάση έργα

---

⁴⁴ δημοσιονομικά μεγέθη μη συμβατά με τον χρυσό κανόνα

⁴⁵ Excessive deficit procedure

⁴⁶ για την προγραμματική περίοδο 2014-2020

⁴⁷ Δες υποσημείωση 32

στους τομείς της έρευνας, καινοτομίας και τεχνολογίας, όπως προτάσσει η Στρατηγική Ευρώπη 2020 (Avdikos and Chardas, 2016). Σύμφωνα με έκθεση που εκδόθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο⁴⁸ η Πολιτική Συνοχής επηρεάζεται είτε έμμεσα είτε άμεσα από την ΝΟΔ.

Στους έμμεσους τρόπους αναφέρονται κυρίως ο νέος πιο ισχυρός ρόλος της ΕΚΤ, ο οποίος έχει ως αποτέλεσμα την περαιτέρω μείωση της παροχής δανείων σε ιδιώτες επιχειρηματίες προκειμένου να διατηρηθεί ο υπέρτατος στόχος της σταθερότητας τιμών (ο.π.:35). Ο σημαντικότερος άμεσος τρόπος είναι η εφαρμογή για πρώτη φορά σε όλα τα Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία μέσω των οποίων χρηματοδοτούνται τα έργα της Πολιτικής Συνοχής του εργαλείου της αιρεσιμότητας. Οι χρηματοδοτήσεις της Πολιτικής Συνοχής συμπεριλαμβάνονται πλέον στους κυρωτικούς μηχανισμούς που μπαίνουν σε εφαρμογή στη ΝΟΔ όταν κάποιο κράτος μέλος βρεθεί να ασκεί δημοσιονομικές πολιτικές μη συμβατές με τον χρυσό κανόνα στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου (Avdikos and Chardas, 2016). Με απλά λόγια, αν ένα κράτος μέλος ασκήσει στοιχειωδώς επεκτατικές δημοσιονομικές πολιτικές προκειμένου να τονώσει την ζήτηση στην οικονομία του για παράδειγμα, κινδυνεύει να απωλέσει μέρος των μοναδικών επενδυτικών μέσων που έχει στη διάθεση του (τις χρηματοδοτήσεις της Πολιτικής Συνοχής) δεδομένου του περιοριστικού χαρακτήρα της ΝΟΔ. Βρισκόμαστε λοιπόν μπροστά στην απόλυτη παραδοξολογία η οποία υλοποιείται μέσω της ΝΟΔ: μια πολιτική η οποία εξ αντικειμένου χρειάζεται αύξηση δημοσίων δαπανών για να λειτουργήσει αποτελεσματικά, αποτελεί ταυτόχρονα και πιθανό κυρωτικό μηχανισμό για αύξηση των δημοσίων δαπανών από ένα κράτος μέλος.

Από θεσμικής άποψης, οι μεταρρυθμίσεις που υλοποιούνται στην οικονομική συνιστώσα της ΟΝΕ έχουν έναν αναπάντεχο 'νικητή' του οποίου ο ρόλος αυξάνεται κατακόρυφα στα πλαίσια της λειτουργίας της ΝΟΔ (Χρυσομάλλης, 2018:89). Αυτός ο θεσμός δεν είναι άλλος από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ο οποίος αποκτά σημαντικότερες αρμοδιότητες στην εποπτεία της εφαρμογής της δέσμης των έξι

---

⁴⁸ Begg et.al., 2014

νομοθετικών μέτρων. Σε αυτά τα πλαίσια διεξάγει αξιολογήσεις των μακροοικονομικών δεδομένων του κάθε κράτους μέλους, παρακολούθηση, επιτόπια εποπτεία και αυτονομία στην επιβολή αποφάσεων ειδικά στο θέμα των κυρώσεων (ό.π.). Ο ρόλος της Επιτροπής ενισχύεται και σε ότι αφορά την καταστολή των μη δημοσιονομικά σωστών κρατών μελών, καθώς είναι ο βασικός θεσμός υλοποίησης της διαδικασίας υπερβολικού ελλείματος. Παράλληλα όμως ενισχύεται ακόμη περισσότερο ο ρόλος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου ο οποίος ήταν ούτως ή άλλως πολύ ισχυρός πριν το 2010. Ο ρόλος του Συμβουλίου ενισχύεται επιπλέον λόγω της δημιουργίας ενός επιπλέον θεσμού που αποτελεί συστατικό κομμάτι του διακυβερνητικού οργάνου εκπροσώπησης εθνικών συμφερόντων. Αυτό είναι το Euro-Summit, το οποίο απαρτίζεται από τους αρχηγούς των κρατών μελών της Ευρωζώνης, τον Πρόεδρο της Συνόδου Κορυφής της Ζώνης του Ευρώ και τον Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Το Euro-Summit λειτουργεί στα πλαίσια του Δημοσιονομικού Συμφώνου και καθορίζει την ανάληψη ευθύνης με συγκεκριμένες εθνικές δεσμεύσεις εκ μέρους κάθε Αρχηγού κράτους μέλους. Η ευθύνη για την τήρηση των εθνικών δεσμεύσεων ανήκει στην Επιτροπή η οποία ασκεί αυτή την αρμοδιότητα στη βάση εκθέσεων της.

Νέο-φιλελευθεροποιητικός υπερεθνισμός στα πλαίσια της ΝΟΔ

Η διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης έχει προχωρήσει από το 1957 στη βάση διαδοχικών πολιτικών και οικονομικών εξελίξεων που καθορίζουν την μορφή που λαμβάνει η ΕΟΚ/ΕΕ (Γεωργίου, 2017). Οι εξελίξεις αυτές εξαρτιόταν και εντάσσονταν στο ευρύτερο πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο που επικρατούσε κάθε εποχή. Στην πρώτη της περίοδο, η ΕΟΚ προχώρησε μέσα από την επικράτηση της πολιτικής έναντι της οικονομίας, εξέλιξη συμβατή με την λειτουργία του παρεμβατικού Κεϋνσιανού κράτους στα ιδρυτικά κράτη μέλη της ΕΟΚ αλλά και στις περισσότερες χώρες του Δυτικού κόσμου (Eichengreen, 2007). Στόχος δηλαδή ήταν το να λειτουργεί ο καπιταλισμός στα κράτη μέλη υπέρ των πολιτών, να υπάρχει πολιτική πράξη για την προώθηση της καταπολέμησης των ανισοτήτων κτλ.

Τα τελευταία τριάντα χρόνια και ειδικά με την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ το 1992 η ΕΕ πλέον, πέρασε σε ένα διαφορετικό στάδιο ρύθμισης της πολιτικής και της οικονομίας στα κράτη μέλη της. Παρατηρείται αντιστροφή των

μεταπολεμικών τάσεων και η οικονομία πλέον τίθεται υπεράνω από την πολιτική (ό.π.). Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την εισαγωγή μεγάλου αριθμού τεχνοκρατικών ρυθμίσεων σχετικά με το νέο νόμισμα (το ευρώ), οι οποίες στοχεύουν στην διασφάλιση ότι το κοινό νόμισμα θα συνεχίσει να λειτουργεί ανεξάρτητα από τις πολιτικές και/ή κοινωνικές συνέπειες που ενδέχεται να συνεπάγεται η λειτουργία του.

Ασφαλώς, όπως και στην προηγούμενη περίοδο, έτσι και στην παρούσα, οι εξελίξεις στην πολιτική οικονομία της ΕΕ αντικατοπτρίζουν και είναι συμβατές με τις ευρύτερες εξελίξεις που χαρακτηρίζουν τον παγκόσμιο καπιταλισμό. Αυτά τα χαρακτηριστικά είναι μεταξύ άλλων: ανάδυση νέων οικονομικών δυνάμεων που προσφέρουν φτηνό εργατικό δυναμικό, αποβιομηχάνιση στις χώρες της ΕΕ (πλην Γερμανίας και Γαλλίας), χρηματιστικοποίηση της οικονομίας, σταδιακή εισαγωγή νέο-φιλελευθεροποιητικών οικονομικών πολιτικών στις περισσότερες χώρες, απορρύθμιση στις αγορές εργασίας και προϊόντων, μείωση των κοινωνικών δαπανών. Η κατάρρευση των χωρών του λεγόμενου Κομμουνιστικού μπλοκ προσέφερε επιπλέον πρακτικά αλλά και συμβολικά επιχειρήματα για την ενθάρρυνση αυτών των διαδικασιών. Συνεπώς, οι διαδικασίες που αφορούν την ΝΟΔ όπως διαμορφώθηκαν μετά το 2010 και αναλύονται στο παρόν άρθρο, αποτελούν μάλλον συνέχεια παρά διάτρηση με τις ευρύτερες δυναμικές οικονομικής διαχείρισης της Ευρωζώνης όπως είχαν διαμορφωθεί τα πρώτα είκοσι χρόνια προετοιμασίας και λειτουργίας του κοινού νομίσματος.

Παρότι οι διαδικασίες αυτές είναι καταγεγραμμένες, τα τελικά ρυθμιστικά αποτελέσματα που διαμόρφωσαν την ΝΟΔ δεν αποσαφηνίζονται πάντοτε στην ακαδημαϊκή αλλά και στην δημοσιολογική συζήτηση για την ΕΕ. Έτσι, καταγράφονται ακόμη και σήμερα αναλύσεις της ΕΕ που αντιπαραβάλλουν τις διαδικασίες νέο-φιλελευθεροποίησης με τις διαδικασίες ευρωπαϊκής ενοποίησης, θεωρώντας ότι οι πρώτες θα ρυθμιστούν με γνώμονα το κοινό καλό, μέσα από πολιτικές εξελίξεις που θα ενθαρρύνουν την δεύτερη. Με άλλα λόγια προβάλλουν το έωλο (από πραγματολογικής άποψης) επιχείρημα, ότι η περεταίρω πολιτική ενοποίηση στην ΕΕ συνολικά αλλά και ειδικότερα στην ΟΝΕ προσφέρει (ή θα προσφέρει) πολιτικά αντίβαρα που θα μετριάσουν τα αρνητικά χαρακτηριστικά που επιφέρει η νέο-

φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Όμως, όπως κατέστη σαφές στο άρθρο, η υπερεθνικοποίηση και πολιτική ενοποίηση στην οικονομική λειτουργία της ΟΝΕ έχει ήδη επέλθει. Το περιεχόμενο παρόλα αυτά της ενοποίησης είναι αποκλειστικά νέο-φιλελευθεροποιητικό. Με άλλα λόγια, αποδεικνύεται από τα πραγματολογικά δεδομένα ότι οι δύο διαδικασίες-πολιτική ενοποίηση και νεοφιλελευθερισμός- δεν είναι αντιθετικές αλλά συμπληρωματικές στην ΝΟΔ.

Συγκεκριμένα, το βασικότερο πραγματολογικό δεδομένο που αγνοούν αυτές οι αναλύσεις είναι ότι από θεσμικής και νομικής άποψης η πλειοψηφία των ρυθμίσεων που εντάσσονται στην ΝΟΔ δεν είναι καν μέρος του νομικού πλαισίου της ΕΕ. Είδαμε ότι το Δημοσιονομικό Πακέτο αλλά και ο ΕΜΣ αποτελούν διακυβερνητικές συμβάσεις που λειτουργούν εκτός του θεσμικού πλαισίου που καθορίζεται από την ΣΛΕΕ. Αυτό σημαίνει ότι οι περισσότερες ρυθμίσεις που περιλαμβάνονται στην ΝΟΔ δεν απολαμβάνουν της δημοκρατικής νομιμοποίησης που οφείλουν να απολαμβάνουν διεθνείς συνθήκες με τόσο δεσμευτικό χαρακτήρα για τα συμβαλλόμενα μέρη.

Επιπλέον, οι Συνθήκες αυτές δεν διασφαλίζουν το σημαντικότερο στοιχείο που καθόριζε την λειτουργία της ΕΟΚ/ΕΕ από την ίδρυση της, που είναι η ισότητα όλων των κρατών μελών απέναντι στο ενωσιακό δίκαιο. Οι διακυβερνητικές συμφωνίες που αφορούν την ΝΟΔ, δημιουργήθηκαν και ξεκίνησαν να λειτουργούν υπό συνθήκες δημοσιονομικής ασφυξίας για τα κράτη μέλη της περιφέρειας της Ευρωζώνης. Συνεπώς, οι χώρες που προσέφεραν τα δάνεια 'διάσωσης' μέσα από τον ΕΜΣ διέθεταν πολιτική ισχύ έναντι των ληπτριών χωρών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι 'δότες' χώρες να υπερισχύουν πολιτικά των 'ληπτριών' χωρών, υπερίσχυση που πολλές φορές έφτανε και φτάνει σε επίπεδα κυνικής πολιτικής επικράτησης.

Εκτός όμως από τις αρνητικές επιπτώσεις που επιφέρουν οι ρυθμίσεις της ΝΟΔ στο ήδη υπαρκτό πριν την έλευση της οικονομικής κρίσης 'δημοκρατικό έλλειμα' της ΕΕ⁴⁹, υπάρχουν σημαντικές επιπτώσεις και σε ότι αφορά τα περιθώρια των κρατών μελών της Ευρωζώνης να ασκήσουν οικονομικές πολιτικές συμβατές με την θέση τους στον οικονομικό κύκλο. Έχει γίνει ξεκάθαρο από την αρχή της κρίσης ότι η θεσμική

---

⁴⁹ το οποίο πολλοί συνδέουν με την μοναδική για την περίοδο μετά το τέλος του ΒΠΠ άνοδο ξενοφοβικών, ακροδεξιών ή και ανοιχτά φασιστικών κομμάτων στην εξουσία ή στην αντιπολίτευση σε πολλά κράτη μέλη της ΕΕ και ασφαλώς με το Brexit.

αρχιτεκτονική της Ευρωζώνης ήταν βασικά υπεύθυνη για την έλευση της οικονομικής κρίσης στα κράτη μέλη της περιφέρειας της Ευρωζώνης (Βαρουφάκης, 2012). Αυτό επειδή η επικράτηση του ορντολιμπεραλισμού στην άσκηση ανεξάρτητης νομισματικής πολιτικής στην ΟΝΕ σήμαινε την αφαίρεση των περιθωρίων άσκησης οικονομικών πολιτικών που θα τόνωναν την ζήτηση των οικονομιών σε κρίση.

Από ότι τεκμαίρεται από τις λειτουργικές και θεσμικές εξελίξεις αναφορικά με την ΝΟΔ, αυτά τα επιχειρήματα όχι μόνο δεν εισακούστηκαν αλλά η λογική του ορντολιμπεραλισμού επεκτάθηκε και στην οικονομική συνιστώσα της ΟΝΕ. Αυτό σημαίνει ότι πλέον τα κράτη μέλη της Ευρωζώνης έχουν απωλέσει και τα περιθώρια άσκησης ανεξάρτητης δημοσιονομικής πολιτικής που θα τα βοηθούσαν να υλοποιήσουν αντικυκλικές οικονομικές πολιτικές. Δεν θα ήταν υπερβολή να υποστηριχθεί ότι η εφαρμογή της ΝΟΔ συνεπάγεται αποκλειστικά την άσκηση πολιτικών που είναι συμβατές με τον νεοφιλελευθερισμό (διαθρωτικές μεταρρυθμίσεις στις αγορές εργασίας και προϊόντων, πολιτικές επηρεασμού της προσφοράς της οικονομίας, μόνιμη επιδίωξη δημοσιονομικής λιτότητας, επίτευξη μόνιμων δημοσιονομικών πλεονασμάτων, ιδιωτικοποιήσεις, αύξηση της σημασίας του ιδιωτικού τομέα στην οικονομία, ελεύθερο εμπόριο, μεταξύ πολλών άλλων). Η υιοθέτηση πολιτικών όπως η επέκταση του προϋπολογισμού της ΕΕ, η υλοποίηση επενδυτικών έργων που θα τόνωναν την ζήτηση στα κράτη της περιφέρειας της Ευρωζώνης κτλ., καθίστανται απλά έκνομες. Με άλλα λόγια, η άσκηση ακόμη και μετριοπαθών Κεϋνσιανών πολιτικών είναι απλά αδύνατη καθότι προσκρούει στους κανόνες που επιβάλλουν οι περιοριστικές νομισματικές και οικονομικές πολιτικές της ΟΝΕ.

Συμπεράσματα

Το ερώτημα που τίθεται βάσει της ανάλυσης που προηγήθηκε στο παρόν άρθρο είναι ποιο μπορεί να είναι το μέλλον της ΟΝΕ και ευρύτερα της ΕΕ με δεδομένες τις εξελίξεις στην οικονομική διακυβέρνηση του ευρώ. Προφανώς, η απάντηση στα παρόν άρθρο δεν μπορεί να είναι αισιόδοξη ενώ και τα δεδομένα αναφορικά με την οικονομική κατάσταση της Ευρωζώνης συνολικά και ειδικά των κρατών μελών της περιφέρειας της Ευρωζώνης δεν αφήνουν περιθώρια αισιοδοξίας. Σε αυτά τα κράτη καταγράφονται διαχρονικά από το 2010 πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας ειδικά των

νέων, αδυναμία δημιουργίας νέων και ικανοποιητικά αμειβομένων θέσεων εργασίας, αύξηση σε όλους τους δείκτες μέτρησης ανισοτήτων, αύξηση στα ποσοστά φτώχειας ή στα ποσοστά των ανθρώπων που αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο να βρεθούν κάτω από το λεγόμενο όριο της φτώχειας. Επίσης καταγράφεται η εμφάνιση νέων κοινωνικών προβλημάτων όπως αυτό της αστεγίας και των λεγόμενων 'working poors'⁵⁰. Τα χαρακτηριστικά αυτά θα μπορούσαν να είχαν καταπολεμηθεί μέσω της οικονομικής πολιτικής αν η διαχείριση της ΟΝΕ άφηνε κάποια στοιχειώδη περιθώρια δημοσιονομικής επέκτασης στα κράτη μέλη.

Ενώ όμως αυτή είναι η κατάσταση στα κράτη της περιφέρειας της Ευρωζώνης, τα οικονομικά δεδομένα για τις χώρες του κέντρου της Ευρωζώνης (Γερμανία, Ολλανδία, Αυστρία και οι Σκανδιναβικές χώρες) είναι εντελώς διαφορετικά. Η μετανάστευση εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού που δεν μπορούσε να βρει απασχόληση στις χώρες της περιφέρειας της Ευρωζώνης, η μετακίνηση χρηματικών αποθεμάτων στις πιο ασφαλείς τράπεζες αυτών των χωρών αλλά κυρίως τα υψηλά επίπεδα ανταγωνιστικότητας που χαρακτήριζαν αυτές τις οικονομίες έχουν λειτουργήσει ως παράγοντες αναστροφής του αρνητικού οικονομικού κλίματος. Ασφαλώς, πρέπει να αναφερθεί ότι αυτή η αναστροφή αποδίδεται εν πολλοίς στην μισθολογική υποτίμηση που υπέστησαν τα μεσαία και εργατικά στρώματα και σε αυτές τις χώρες.

Από την άλλη, οι πολιτικές εξελίξεις που λαμβάνουν χώρα στην ΕΕ επίσης δεν επιτρέπουν την καλλιέργεια κλίματος αισιοδοξίας. Η έξοδος της Μεγάλης Βρετανίας αποτελεί ένα τεράστιο πλήγμα στο κύρος της ΕΕ όσο και αν η πολιτική διαχείριση αυτής της κρίσης από πλευράς της ΕΕ προωθεί το αφήγημα ότι η Μεγάλη Βρετανία θα χάσει περισσότερο από αυτή την εξέλιξη. Επιπλέον, η άνοδος ακροδεξιών κομμάτων, με ανοιχτά ξενοφοβικές η και ρατσιστικές τοποθετήσεις, σε Κυβερνητικές θέσεις ή στην αντιπολίτευση αποτελεί φαινόμενο που καταγράφεται για πρώτη φορά μετά τον Β ΠΠ. Όλες οι σχετικές έρευνες καταδεικνύουν ότι υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στα ποσοστά φτώχειας και στην παροχή ψήφου σε τέτοιου είδους κόμματα. Συνεπώς, η περιοριστική οικονομική και νομισματική πολιτική που έχει τις

---

⁵⁰ Εργαζόμενοι που παρότι έχουν δουλειά δυσκολεύονται να αντιμετωπίσουν τις απαιτήσεις της καθημερινότητας τους λόγω του πολύ χαμηλού μισθού τους, του υψηλού επιπέδου διαβίωσης και της επισφάλειας της εργασίας τους

σημαντικότερες οικονομικές επιπτώσεις στα μεσαία και χαμηλά εισοδήματα επηρεάζουν και τις πολιτικές προκλήσεις που αντιμετωπίζει η ΕΕ.

Δεδομένων των οικονομικών και πολιτικών επιπτώσεων της ΟΝΕ έχουν επανέλθει δυναμικά στον δημόσιο διάλογο στην ΕΕ οι πολιτικές συζητήσεις που θέτουν την προοπτική της διαφοροποιημένης πολιτικής και/ή οικονομικής ενοποίησης⁵¹ ως μια πιθανή προοπτική για την αντιμετώπιση της οικονομικής και πολιτικής κρίσης. Οι αναλύσεις αυτές αγνοούν το γεγονός ότι η διαφοροποιημένη ενοποίηση υπάρχει ήδη και καταγράφεται σε αρκετά επίπεδα. Πρώτον υπάρχουν οι χώρες που είναι μέλη της Ευρωζώνης και αυτές που δεν είναι οι οποίες αντιμετωπίζουν εντελώς διαφορετικές συνθήκες. Δεύτερον, στο εσωτερικό της Ευρωζώνης καταγράφεται τεράστια διαφοροποίηση ανάμεσα στις πλεονασματικές και στις ελλειμματικές χώρες. Συνεπώς, η συνταγματοποίηση μιας προοπτικής διαφοροποιημένης ενοποίησης απλά θα επισφραγίσει νομικά καταστάσεις που είναι ήδη διαμορφωμένες.

Μια προσέγγιση που παρότι δεν μπορεί να χαρακτηριστεί αισιόδοξη, είναι ρεαλιστική είναι αυτή που εντάσσει τις θεσμικές και λειτουργικές μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα στην ΟΝΕ από το 2010 και μετά, σε ευρύτερες νέο-φιλελευθεροποιητικές διαδικασίες που συμβαίνουν τα τελευταία χρόνια στην ΕΕ. Τα κράτη μέλη της ΕΕ που ανήκαν στο λεγόμενο Κομμουνιστικό μπλοκ στήριξαν τα αναπτυξιακά τους μοντέλα από το 1990 και μετά, σε ένα μίγμα μείωσης των κοινωνικών και γενικότερα δημοσιονομικών δαπανών, αποκρατικοποιήσεων και παροχής πολύ φθηνού αλλά και εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού για το μεγάλο βιομηχανικό κεφάλαιο της Γερμανίας, της Γαλλίας, της Ολλανδίας, της Βόρειας Ιταλίας. Αυτές οι διεργασίες υποβοηθήθηκαν και προωθήθηκαν συστηματικά από διεθνείς οργανισμούς όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η Παγκόσμια Τράπεζα αλλά και η ΕΕ.⁵² Συνεπώς, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι αυτές οι διεργασίες που έλαβαν χώρα σε αυτές τις χώρες έπρεπε να υλοποιηθούν και στις χώρες της περιφέρειας της Ευρωζώνης. Το οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό αποτύπωμα που

---

⁵¹ Differentiated integration

⁵² στα πλαίσια της λεγόμενης προενταξιακής πορείας αυτών των κρατών για την είσοδο τους στην ΕΕ ένα από τα βασικά προαπαιτούμενα ήταν η επιβολή δημοσιονομικής πειθαρχίας, η επίτευξη χαμηλών ρυθμών πληθωρισμού, το χαμηλό δημόσιο χρέος κτλ.

αφήνει η ΝΟΔ σε αυτές τις χώρες τις φέρνει πιο κοντά στις χώρες της πρώην Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης.

Βιβλιογραφία (Αγγλική)

Avdikos, V. and Chardas, A. (2016) European Union Cohesion Policy Post 2014: More (Place-Based and Conditional) Growth – Less Redistribution and Cohesion. *Territory, Politics, Governance*, 4:1, 97-117.

Begg, I, Bachtler, J., Macchiarelli, S., Mendez, C., Whislade, F (2014) *European economic governance and Cohesion Policy*. Report to the European Parliament Committee on Regional Development, European Parliament, Brussels.

Blyth, M. (2013) *Austerity. The history of a dangerous idea*. Oxford: Oxford University Press.

Bickerton, Ch, Hodson, D and Puetter, U. (eds.), *The New Intergovernmentalism. States and Supranational Actors in the Post-Maastricht Era*. Oxford: Oxford University Press, 2015.

Dehousse, R. (2015) The new Supranationalism. Paper presented for presentation at the *ECPR General Conference*, Montreal August 26-29, 2015.

Dullien, S. and U. Guérot (2012) The long Shadow of Ordoliberalism: Germany's Approach to the Euro Crisis. Paper ECFR/49. *European Council of Foreign Relations*.

Dyson, K. and Featherstone, K. (1999) *The road to Maastricht: negotiating Economic and Monetary Union*. Oxford: Oxford University Press.

Eichengreen, B. (2007) *The European economy since 1945: co-ordinated capitalism and beyond*. Princeton: Princeton University Press.

Frieden J. and Walter, S. (2017) Understanding the political economy of the Eurozone crisis. *Annual Review of Political Science*, 20: 371-390.

Jones, E. and Torres, F. (eds.) (2016) *Governance of the European Monetary Union. Recasting political and fiscal integration*. London: Routledge.

Hall, P. (2012) The economics and politics of the Euro crisis. *German Politics*, 21:4, 355-71.

Hermann, C. (2007) Neoliberalism in the European Union. *Studies in Political Economy*, 79:1, 61-90.

Lapavitsas, K. et.al. (2010) Eurozone crisis: beggar thyself and thy neighbor. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12:4, 321-373.

Moravcsik, A. (1998) *The Choice for Europe: social purpose and state power from Messina to Maastricht*. Ithaca: Cornell University Press.

Moss, B. (ed.) (2005) *Monetary Union in crisis: The European Union as a neo-liberal construction*. New York: Palgrave MacMillan.

Nedegaard, P. (2013) The Influence of Ordoliberalism in European Integration Processes - A Framework for Ideational Influence with Competition Policy and the Economic and Monetary Policy as Examples. *Munich Personal RePEc Archive Paper No. 52331*.

Polanyi, K. (1957) *The great transformation: The political and economic origins of our time*. Boston: Beacon Press.

Pickford, S., Steinberg, F. and Otero-Iglesias, M. (2014) *How to fix the Euro. Strengthening economic governance in Europe*. A Joint Chatham House, Elcano and AREL Report. March 2014.

Sandholtz, W. and Stone Sweet, A. (eds.) (1998) *European integration and supranational governance*. Oxford: Oxford University Press.

Schmidt, V. (2016) The new EU Governance: new intergovernmentalism, new supranationalism and new parliamentarism. Working paper 16- 11 May 2016. *Istituto Affari Internazionali (IAI) and Centro Studi sul Federalismo (CSF)*.

Van Apeldoorn, E.B. (2002) *Transnational capitalism and the struggle over European integration*. London: Routledge.

Wyplosz, C. (2017) The euro and ordoliberalism. In: Thorsten Beck and Hans-Helmut Kotz. *Ordoliberalism: a German oddity?* London: Centre for Economic Policy Research Press.

(Ελληνική)

Βαρουφάκης, Γ. (2012) *Παγκόσμιος Μινώταυρος. Οι πραγματικές αιτίες της κρίσης*. Αθήνα: Λιβάνη.

Βαρουφάκης, Γ. (2015) *Η αρπαγή της Ευρώπης: οι ρίζες της καταστροφικής διαχείρισης μιας αναπόφευκτης κρίσης*. Αθήνα: Πατάκη.

Beck, U. (μετάφραση Κανελλοπούλου- Μαλούχου, Ν.) (2012) *Από τον Μακιαβέλλι στην Μερκιαβέλλι. Η Γερμανική Ευρώπη και οι στρατηγικές εξουσίας της κρίσης*. Αθήνα: Πατάκη.

Γεωργίου, Θ. (2017) *Το Λυκόφως της Πολιτικής Ευρώπης*. Αθήνα: Σάκκουλα

Γκαμελιν, Κ. και Λεβ. Ρ, 2014. *Ποιοι κινούν τα νήματα στην Ευρώπη*. Αθήνα: Μίνωας

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2015) *Η Ολοκλήρωση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης της Ευρώπης*. Έκθεση του Jean-Claude Juncker, σε στενή συνεργασία με του Donald Tusk, Jeroen Dijsselbloem, Mario Draghi και Martin Schulz. Διαθέσιμη στο: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/5-presidents-report_el.pdf. Πρόσβαση 2/1/2019.

Μαραβέγιας Ν. και Κατσίκας Δ. (2016) Τα οικονομικά της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Στο Μαραβέγιας Ν. (επιμ.) *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δημιουργία, εξέλιξη, προοπτικές*. Αθήνα: Κριτική

Μενδρινού, Μ. (2016) Η εξέλιξη των προτύπων διακυβέρνησης της ΕΕ. Στο Μαραβέγιας Ν. (επιμ.) *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δημιουργία, εξέλιξη, προοπτικές*. Αθήνα: Κριτική

Πατομάκι, Χ. (2013) (μετάφραση Μπαρουξής, Γ.) *Η μεγάλη αποτυχία της Ευρωζώνης: από την κρίση σε ένα παγκόσμιο Νιου Ντιλ*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Πλιάκος, Α. (2018) *Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Θεσμικό και ουσιαστικό δίκαιο*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Χρυσομάλης, Μ. (2018) *Ευρωπαϊκή οικονομική διακυβέρνηση. Οικοδόμηση, εμβάθυνση, ζητήματα δημοκρατίας και κράτους δικαίου*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.